
Předčasné partnerství

Zbigniew Brzezinski

Amerika a Rusko

Po téměř 45 let prováděly Spojené státy vůči bývalému Sovětskému svazu pozoruhodně důslednou politiku. Na úrovni globální strategie bylo cílem této politiky zadržování sovětských geopolitických i ideologických ambicí. Praktické uplatňování této politiky zadržování bylo charakterizováno soustředěním americké geostrategie na obranu západní i východní výspy Eurasie, což znamenalo stálou angažovanost jednotek a zavazující smluvní povinnosti. Tento obranný postoj posilovala doktrína zastrašování, jejímž úkolem bylo neutralizovat jakékoli sovětské jaderné vydírání.

Ačkoli studená válka nikdy nevyústila v přímý americko-sovětský válečný střet, vyvolala v několika případech nepřímou ozbrojenou srážku. Na západní výspě Eurasie stály proti sobě americké a sovětské síly dvakrát v Berlíně, na východě se americké jednotky účastnily bojů proti Sověty podporované invazi KILDR do Korejské republiky; později Sovětský svaz poskytoval Vietnamu vojenské prostředky potřebné k vyhnání amerických vojsk ze země. Nejblíže byly obě strany přímému střetu v případě Kuby, a to v důsledku sovětské snahy přemoci strategické zadržování ze strany USA. Přesto však toto zadržování, jež posléze umožnilo nesmírně důležité zapojení Německa a Japonska do západního tábora, mělo těsnou souvislost s mocenskými prvky.

Zhroucení Sovětského svazu a následné skončení studené války si vyžadují novou strategii, v níž by Rusko již nebylo protivníkem a pro niž by mocenský faktor již nebyl v centru pozornosti. Jestliže však Rusko přestalo být protivníkem, znamená to, že je již spojencem, či zákazníkem, nebo pouhým poraženým nepřítelem? Jaké by po skončení studené války měly být cíle a podstata globální strategie vůči významné zemi, která je přes své stálé problémy tak či onak určena k tomu být velmocí ve světovém dění? Je současná americká politika vůči Rusku dobře promyšlená a je historicky relevantní nástupkyní globální strategie z let studené války?

Tato studie vyslovuje názor, že současná americká globální strategie je ve svých domněnkách chybná, zaměřená na nesprávné strategické cíle a ve svých pravděpodobných geopolitických důsledcích nebezpečná.

Politika idealistického optimizmu

Po několika letech nevyhnutelného tápání, během nichž se Washington zřejmě soustředil především na taktickou podporu dvou favorizovaných kremelských vůdců, se za prezidenta Clintona konečně vykristalizovala nová americká globální strategie vůči bývalému Sovětskému svazu. Je ve svém rozsahu ctižádostivá, vnitřně důsledná a založená na lákavém idealistickém optimizmu. Její podstatu můžeme shrnout následovně. Záměr zadržet sovětskou expanzi má být nahrazen partnerstvím s demokratickým Ruskem. Pro strategii partnerství je nejvyšší prioritou nutnost podporovat vládu prezidenta Jelcina a zároveň zdůrazňováním zvláštní globální odpovědnosti, kterou Amerika a Rusko sdílejí, posilovat u této vlády sebeúctu a sebedůvěru. Je samozřejmé, že v rámci bývalého Sovětského svazu je to právě Rusko, kdo je v centru pozornosti americké politiky.

Základem a navzájem posilujícím předpokladem této nové globální strategie jsou dobré perspektivy vzniku stabilní a trvalé ruské demokracie, založené na tržní ekonomice, které by měly umožnit realizaci partnerství s Amerikou. Logickým taktickým důsledkem je tedy maximální podpora Borise Jelcina, jakožto skutečně demokratického ruské-

ho představitele, a to bez ohledu na příležitostné nedostatky v jeho vystupování ve funkci demokratického vůdce.

Plán této podpory musí být uvážlivě optimistický tak, aby stimuloval pozitivní postoj americké veřejnosti k myšlence finanční pomoci určené Rusku a aby zároveň vyvolal velmi potřebnou důvěru u ruských demokratů, vystavených obtížím. Proto přes zřetelné důkazy, svědčící o opaku, byla nová ruská ústava prezidentem Clintonem pochválena jako příklad ústavní demokracie a početné protidemokratické hlasy pravicových i levicových extremistů (jež tvořily téměř polovinu všech hlasů) byly americkou administrativou zlehčovány jako pouhé „hlasy protestu“ proti vládním ekonomickým opatřením. Při svém setkání s Jelcinem v lednu 1994 Clinton znovu vyjádřil své uspokojení s postupem demokratizace v Rusku.

Logickým důsledkem tohoto přístupu je růžové hodnocení transformace ruského hospodářství. Tak například mluvčí americké administrativy vyzdvihovali údajně rozsáhlou ruskou privatizaci, ačkoli většina domácích privatizačních akcí v podstatě znamenala papírové přesuny vlastnictví do rukou podnikového managementu a někdy též do rukou pracovníků daných podniků, přičemž výkupy a dotace ústřední vlády nedoznaly změn. Jen málo pozornosti bylo věnováno faktu, že rodící se třída ruských kapitalistů má silně parazitující rysy a dává přednost uplatňování zisků v zahraničí před jejich vložením do ruské budoucnosti a že ruské banky investují do domácího rozvoje pouze okolo 450 milionů \$ a asi 15,5 miliardy \$ ukládají v zahraničí. Ignorovány jsou i skryté přesuny velké části zahraniční finanční pomoci do západních bank. Tyto úvahy jsou totiž považovány za méně důležité než klíčový cíl, jímž je podpora rozmachu ekonomické transformace.¹

Navíc je větší důležitost přikládána podpoře ekonomické stabilizace a definitivní transformace ruské ekonomiky než pomoci novým neruským státům. V roce 1992 odhadl předseda Mezinárodního měnového fondu výši nutné zahraniční finanční pomoci pro Rusko přibližně na 23 miliard \$, přičemž pomoc pro neruské státy měla činit asi 20 miliard \$. Na summitu vyspělých průmyslových zemí – členů G 7 – v červenci 1993 prosadily USA kolektivní závazek pomoci Rusku ve výši 28 miliard \$, přičemž prakticky ignorovaly neruské státy.

Uminěně jsou též šířeny optimistické názory na politické a ekonomické perspektivy Ruska, a to s cílem prosadit zvláštní a podle všeobecného názoru důležitý cíl USA – rusko-americké jaderné odzbrojení. Politika soustředěná na Rusko nejen usnadňuje omezení ruských jaderných zásob, ale může též posílit zájem samotného Ruska na nešíření jaderných zbraní. Tento cíl také ospravedlňuje těsnou spolupráci s Moskvou při vyvíjení tlaku na nové postsovětské státy – především na Ukrajinu –, aby se vzdaly svých jaderných zbraní. Někteří američtí stratégové zacházejí ještě dále, když obhajují sladění obranné politiky USA a Ruska. Všechna tato témata našla svůj odraz ve společných prohlášeních vydaných po lednovém moskevském summitu.

V těchto představách je samozřejmostí názor, že ruským hlavním geostrategickým zájmem je regionální stabilita. V tom se ruské a americké cíle v zásadě shodují. V těchto prohlášeních je kromě toho zdůrazňována uklidňující role Ruska, protože Rusko je jedinou mocností, schopnou docílit stability uvnitř bývalého Sovětského svazu, a protože nezávislost některých z nových států je zdrojem regionálních konfliktů. Z toho vyplývá, že společné komuniké prezidentů Clintona a Jelcina z lednového summitu neodporuje ruskému pojetí peacekeeping úlohy Ruska v „blízkém zahraničí“. A prezident Clinton šel ještě dále, když ve svém poselství k ruskému národu nejenže označil ruské ozbrojené síly za „nástroj stabilizace“ politické situace v Gruzii, ale dokonce dodal: „... je pravděpodobné, že se budete angažovat v některých oblastech, které leží ve vaší blízkosti, stejně jako se v naší oblasti USA angažovaly v posledních letech v Panamě a na Grenadě.“

Z toho vyplývá, že obavy z údajné ruské hrozby, jež vyslovuje Ukrajina či Gruzie, by se neměly brát příliš vážně; tak to také vyjádřili nejvyšší představitelé americké administrativy. V každém případě by si Ukrajinci měli být vědomi toho, že za svou mezinárodní izolaci a z ní vyplývající pocit zranitelnosti vděčí své neoblomnosti v otázce jaderných

zbraní. Ostatní neruské státy by se měly raději vystříhat nadměrného nacionalismu a uspořádat své vztahy s Moskvou; tím by zbavily Washington přílišné zátěže či zvláštních záchvatů špatného svědomí. Návštěva prezidenta Clintona v Bělorusku, které se stále více dostává zpět pod kontrolu Kremlu, jen posílila dojem, že americká administrativa žehná peacekeeping Moskvu.²

Poslední, i když stejně důležitý aspekt: na demokratizující se Rusko je nabízeno jako na zemi, která se oprávněně obává osamělosti a izolace. Proto je přijímán ruský odpor proti jakémukoli rozšíření NATO na východ, které by mělo vyplnit bezpečnostní vakuum ve střední Evropě. Místo toho by Partnerství pro mír, volné uspořádání založené na vzájemné spolupráci a vedené NATO, mělo být zpřístupněno všem; to by usmířilo ruské námitky proti otevření NATO jen několika málo vybraným. Americká administrativa má však pocit, že se v zájmu americko-ruského smíření vyplatí tuto cenu zaplatit.

Vize je to nepopíratelně grandiózní a přesvědčení přitažlivé. Je však historický optimizmus, který je včetně předpokladů i hlavních cílů nedílnou součástí této fixní myšlenky bilaterálního partnerství, opravdu opodstatněný?

Imperiální pudy

Závažné důkazy bohužel naznačují, že krátkodobé perspektivy stabilní ruské demokracie nejsou příliš slibné. Rostoucí politický vliv Ruské armády, zejména v zahraniční politice Ruska, nevyvolává uklidňující pocity. Sklony prezidenta Jelcina k autoritativnímu vystupování přeměnily novou ústavu vypracovanou pro demokratické Rusko v dokument, s jehož pomocí by bylo snadné legalizovat soustředění práva rozhodování do rukou osobní moci. Ruská politická kultura je ještě příliš vzdálena tomu, aby přijala zásadu kompromisu za základ politické diskuze. Zároveň pokračující ekonomická krize vyvolává nepřátelské postoje mas jak vůči demokratizačním procesům, tak vůči svobodnému trhu. Znepokojivá je i skutečnost, že demokratické politické strany nemají žádnou kontrolu v nově zvolené Dumě.

Situaci zhoršuje fakt, že těžištěm ruské politiky je staré téma, které vyvolává u většiny politiků i občanů velmi intenzivní vášně. Jde o otázku: Co je to Rusko? Je Rusko především národním státem, nebo je mnohonárodním impériem? Výsledky průzkumů veřejného mínění ukazují, že rozpad Sovětského svazu chápou asi dvě třetiny ruského národa a dokonce i většina demokratických politiků jako tragickou chybu, kterou je třeba napravit. Přesto by však jakékoli snahy o obnovení nějaké formy impéria, jež by potlačovaly probuzené národní tužby neruských národností, zcela jistě narazily v Rusku na snahy o upevnění demokratického systému. Součet zde tvoří jednoduchou, ale nevyhnutelnou pravdu: Rusko může být buď impériem, nebo demokracií, ale nemůže být zároveň obojím.

Neruské národnosti již nejsou politicky pasivní ani národnostně neuvědomělé. Jejich nacionalismus je realitou, kterou vyjadřuje silná touha po nezávislé státnosti. Snahy o potlačení tohoto nacionalismu by nutně ovlivnily strukturu a podstatu každé rodící se ruské demokracie. Navíc by snahy o obnovení a udržení impéria pomocí násilí nebo ekonomické podpory odsoudily Rusko nejen k diktatuře, ale též k chudobě.

Bohužel tyto imperiální pudy jsou stále silné a dokonce se zdá, že sílí. To není jen věc politické rétoriky. Obzvláště znepokojivé je rostoucí sebevědomí ruských vojenských kruhů, které usilují o zachování nebo o znovuzískání kontroly nad starým sovětským impériem. Původně mohlo jít o spontánní akce neposlušných a izolovaných vojenských velitelů, působících v terénu. Avšak sebevědomí vojáků v takových oblastech, jako je Moldova, Krym, Osetsko, Abcházie, Gruzie a Tádžikistán, odpor vojáků k jakýmkoli územním ústupkům v oblasti Kurilských ostrovů, k snížení počtu ruských vojenských sil v kaliningradské oblasti a k okamžitému stažení vojsk ze všech pobaltských republik, jsou základem trvalé existence imperiálních enkláv na vnějších výspách bývalého impéria. (Spojnice těchto bodů zakreslená do mapy prakticky sleduje vnější hranice bývalého Sovětského svazu.)

Tyto snahy dostaly formální podobu koncem roku 1993, kdy ruské vojenské velení de facto vyhlásilo své právo na intervenci v bývalých sovětských republikách v případě, že by jejich vývoj bylo možné chápat jako porušení ruských zájmů nebo ohrožení regionální sta-

bility. Tyto pocity poté znovu vyslovili ruští političtí vůdci a navíc se projevíly i v činech. V roce 1993 se chování ruských vojenských sil vůči novým republikám Společenství nezávislých států stávalo stále jednostrannějším a moskevská vláda stále sebevědoměji využívala ekonomických pák.

Ruská politika vůči sousedům – členům Společenství nezávislých států – má dvě základní zbraně, jejichž těžiště spočívá v úsilí zbavit nové nezávislé státy ekonomické samostatnosti a zabránit vzniku jejich vlastních ozbrojených sil. První z nich má za úkol dát těmto státům „řádnou lekci“ o tom, že ozdravení jejich hospodářství bude možné jen v těsnější integraci Společenství nezávislých států; druhá se snaží omezit úlohu národních armád na pouhé symbolické síly, fungující jen podle jména tak, aby byly stále více propojeny pod společným velením Moskvy. Z tohoto důvodu pouze Ukrajina vyvinula rozhodné úsilí o vytvoření vlastních ozbrojených sil.

V uplynulých dvou letech jsme byli také svědky soustředěného úsilí Moskvy o přebudování některých institucionálních vazeb, které dříve spojovaly bývalý Sovětský svaz. Při tvorbě početných nových dohod a vazeb, k nimž patří Charta Společenství nezávislých států, Smlouva o kolektivní bezpečnosti (v některých případech umožňuje Rusku kontrolu vnějších hranic bývalého Sovětského svazu), Dohoda o kolektivním zachování míru (byla použita k ospravedlnění intervence v Tádžikistánu), nová rublová zóna (má zabezpečit Ruské centrální bance rozhodující roli v měnových záležitostech) a formální hospodářská unie (přenáší klíčová rozhodovací práva v oblasti ekonomiky na Moskvu). Mnoho sil bylo též věnováno vybudování společné parlamentní instituce Společenství nezávislých států.

Využití vojenských a hospodářských prostředků s cílem dosáhnout podřízenosti těchto států Moskvě bylo velmi zřetelné při nedávných zkouškách, jimž byly vystaveny Bělorusko a Gruzie. V Bělorusku byla ruská hospodářská pomoc vykládána jako politická podřízenost. V Gruzii poskytla vojenská intervence Moskvě záminku k politickému zprostředkování. V průběhu tohoto zprostředkování Gruzie poznala, že se na rozdíl od toho, co řekl v Moskvě prezident Clinton, Rusko v roli rozhodčího příliš neliší od Ruska-impéria.

Nejohroživější, uvážíme-li velikost a geostrategickou důležitost Ukrajiny, je zintenzivnění hospodářského a vojenského tlaku Moskvy na Kyjev, který má svůj základ v pocitu rozšířeném v Rusku, a to v názoru, že ukrajinská nezávislost je nenormální stav a že zároveň znamená i ohrožení ruské pozice, jakožto světové velmoci. (Symptomatický je v této souvislosti sklon některých vedoucích ruských politiků mluvit o Ukrajině otevřeně jako o „přechodné entitě“ nebo jako o „ruské sféře vlivu“.) Ruské vojenské kruhy prosadily rozdělení Krymu a dosáhly jednostranné kontroly nad většinou sporné černomořské flotily.⁴ Situaci ještě zhoršily otevřeně vyslovované ruské územní nároky na části ukrajinského území. Zároveň byly využívány ekonomické páky, a to formou omezování a občas i zastavování dodávek životně důležité energie ukrajinskému průmyslu; pravděpodobně zde hrála roli naděje na takovou destabilizaci země, která by způsobila, že se značná část obyvatelstva začne hlasitě dožadovat těsnějšího spojení s Moskvou.

S cílem dosáhnout mezinárodní izolace Ukrajiny využili ruští političtí tvůrci obratně toho, že se Clintonova administrativa zabývá jaderným statutem Ukrajiny. Moskvě se díky americkým obavám (a díky tomu, že americká administrativa zjevně dává přednost ruské kontrole nad ukrajinskými jadernými zbraněmi) podařilo vylíčit nové kyjevské vedoucí představitele jako hrozbu pro mezinárodní stabilitu. Také ukrajinská neobratnost při informování Západu o zájmech své země posílila její izolovanost, a tudíž i pocit zranitelnosti.

Koncem roku 1993, pouhé dva roky od formálního zániku Sovětského svazu (s výjimkou pobaltských republik), může být za skutečně suverénní stát považována jen sužovaná Ukrajina, na energetické zdroje bohatý Turkmenistán a snad i autoritářský Uzbekistán.

Ztráta historické paměti

Pojem skutečného partnerství – pokud nemá jít o pouhé rituální heslo, které by mělo zachránit pošramocenou ruskou pýchu – musí být pevně zakotven ve společných mezinárodních cílech a zájmech. Je skutečně uklidňující a potěšitelné, že tvůrci ruské zahraniční

politiky prokázali opravdový zájem o spolupráci s Amerikou v oblasti všeobecného udržení míru, rozvoje a odzbrojení. Mnohá veřejná prohlášení prezidenta Jelcina a ministra zahraničí Andreje Kozyreva jsou konstruktivní a vystupování Ruska v OSN je ve zřetelném kontrastu k chování bývalého Sovětského svazu.

Navíc jsou si zodpovědní ruští vůdci vědomi toho, že staré carské impérium (se svou otevřenou rusifikací), Sovětský svaz (se svou násilně vnucenou totalitou) ani minulou nadvládu nad střední Evropou (se zjevným politickým a ideologickým podrobováním si této oblasti) není možné plně obnovit. Takovými barbarskými cíli se opájejí jen extremistické elementy, buď radikální šovinisté, nebo staří komunisté, i když je třeba připustit, že tyto síly získávají stále větší vliv. V současné době se však zdá, že cíle hlavní politické elity mají co do počtu poněkud omezenější rozsah.

Dynamický rozmach nejdůležitějších politických aktů není zřejmě směřován k obnově staré centralistické unie, ale spíše ke konfederativnímu uspořádání, v němž by Moskva ovládala roj satelitních států (podobně jako tomu bylo ve starém sovětském bloku), tentokrát však v hranicích samotného bývalého Sovětského svazu. Ruští politici otevřeně hovoří o přeměně Ruska v centrum nové konfederace, v níž by neruské, původně sovětské státy byly stále více omezovány hospodářskými, politickými i vojenskými vazbami, přičemž by si formálně zachovávaly zdání vlastní suverenity. Ukrajina, jejíž postavení by bylo zredukováno např. na úroveň někdejšího sovětského satelita Bulharska, by již neznamenala žádný problém. Vzhledem k tomu, že Bělorusko je již ve zcela podřízeném postavení, návrat Ukrajiny do stádečka by znamenal znovusjednocení slovanských prvků bývalého Sovětského svazu pod vedením Kremlu.

Ruští vůdci zřejmě doufají, že stejný model budou moci uplatnit i vůči neslovanským národům kavkazské oblasti a Střední Asie. V důsledku hospodářské závislosti na Rusku, ať již bude mít jakoukoli formu, i velkého množství ruských kolonistů žijících v některých z těchto republik jsou zcela vystaveny ruskému hospodářskému i politickému tlaku. Tato skutečnost vyvolává obecný strach a odpor nové elity. Během autorovy cesty po Střední Asii a Gruzii koncem roku 1993 si nejvyšší političtí vůdci ostrými slovy stěžovali, že Moskva zneužívá ruské usedlíky k ospravedlňování práva sáhnout k intervenci. Upřímný prezident Kazachstánu Nursultan Nazarbajev dokonce veřejně prohlásil (a použil k tomu slov, která zřejmě měla Rusy rozzuřit): „Všechny výroky o ochraně Rusů žijících v Kazachstánu připomínají doby Hitlera, který také začal s otázkou ochrany sudetských Němců.“⁵

Pokud nejsou současné cíle ruské politiky otevřeně imperiální, jsou alespoň protoimperiální. Tato politika sice snad ještě vysloveně nesměřuje k formální obnově impéria, ale jen málo se snaží omezit silné imperiální pudy, které se stávají významným podnětem pro rozsáhlou část státní byrokracie, především pro vojenské kruhy, ale i pro širokou veřejnost. Zdá se, že zásadní a stále otevřeněji zdůrazňovaný konsenzus, jenž je v pozadí této politiky, spočívá na myšlence, že by hospodářská a vojenská integrace někdejších sovětských republik pod dozorem Moskvy uspíšila znovuzrození Ruska, jakožto mocného mnohonárodního státu a jakožto skutečně celosvětové mocnosti. Jak řekl ruský ministr zahraničí Kozyrev, „v každém případě se vše vrátí do svých starých kolejí“.⁶

Převládající ruské názory na střední Evropu jsou pokračováním tohoto protoimperiálního přístupu. Střední Evropě nesmí být dovoleno, aby se stala organickou součástí integrující se Evropy a hlavně euroatlantické aliance. Tento region se má výslovně stát oblastí ruských zvláštních zájmů a vlivu, včetně – v souladu s novou vojenskou doktrínou – práv Ruska vznášet námitky proti „rozšiřování vojenských bloků nebo aliancí“ (tzn. NATO) do této oblasti.

Ruští vojenští i civilní mluvčí bez váhání používají tvrdších slov, když vyjadřují své námitky proti jakékoli formě rozšiřování NATO. Ruský ministr zahraničí zašel tak daleko, že slovy bolestně připomínajícími staré sovětské způsoby prohlásil, že by jakékoli podobné tendence znamenaly vytvoření „nárazníkové zóny, která by mohla být kdykoli rozdrčena“. Generál Pavel Gračov pánovitě prohlásil: „Rusko nemůže dovolit, aby Polsko bylo přijato do NATO.“⁷

Místo toho ruští představitelé naznačili, že by uvítali společné záruky bezpečnosti pro

tuto oblast ze strany Ruska a NATO. Tento návrh, který byl obsažen v dopise prezidenta Jelcina z 15. prosince 1993, adresovaném představitelům USA, Velké Británie, Francie a Německa, si Středoevropané vyložili jako zlověstný návrh na vytvoření regionálního kondominia. Jejich podezření, že by šlo pouze o symbolické kondominium, v němž by vojenská blízkost Ruska a politická lhostejnost Západu ve skutečnosti legalizovala ruskou zájmovou sféru, prohloubil Jelcinův matoucí výrok, vyslovený v témže návrhu: „Domníváme se, že by vztahy mezi naší zemí a NATO měly být o několik stupňů vřelejší než vztahy mezi aliancí a východní Evropou.“⁴⁸

Rozsáhlejší plán, vyplývající z těchto tvrzení, by znamenal omezení politické integrace Evropy v zásadě jen na západní výspu kontinentu. Širší bezpečnostní systém by zahrnoval celé teritorium od Vancouveru po Vladivostok (jak říká heslo), což by postupně rozředilo euroatlantickou alianci a umožnilo regionálnímu hegemonovi Rusku, případně oživenému díky americko-ruskému partnerství, aby se opět stal nejsilnější mocností na euroasijském kontinentě. Na rozdíl od starého centralizovaného Sovětského svazu a bloku sousedních satelitních států by nové uspořádání zahrnuvalo Rusko a jeho satelity (v hranicích bývalého Sovětského svazu) do jakési konfederace a sousední střední Evropu by Západ považoval za ruskou sféru vlivu.

Během let se v některých oblastech americko-sovětských vztahů občas objevily rysy jakéhosi partnerství. Přesto toto partnerství nikdy neohrožovalo evropské spojení USA, protože jeho podstatou zůstal vztah mezi protivníky a USA vždy kladly zájmy spojenců velmi vysoko. Naproti tomu by společné americko-ruské kondominium znamenalo zeslabení důrazu kladeného na zájmy spojenců.

Pokud by byl tento projekt realizován, stala by se euroatlantická aliance nevyhnutelně nejbližší obětí evropských reakcí na smířlivé postoje USA k takovému plánu. Německo by se bezpochyby dívalo na takový vývoj záporně, zatímco Francie by jej pravděpodobně napadla veřejně jako zradu evropských zájmů ze strany USA. Není možné odhadnout, co jiného by tyto státy mohly učinit, ale můžeme bez obav předpovědět, že by euroatlantická jednota byla poškozena. Německo by s největší pravděpodobností lákala možnost sledovat vlastní zájmy, třeba formou nějakého separátního ujednání s Ruskem. Každý takový německý akt by zničil veškeré perspektivy německo-polského usmíření. Toto usmíření je však nezbytné pro budoucí stabilitu velké Evropy, podobně jako německo-francouzské usmíření bylo základem stability západní Evropy.

Konečným důsledkem by byla ztráta důležitých zisků, jichž Západ dosáhl díky svému vítězství ve studené válce. Místo relativní stability v euroasijské oblasti a místo nového a opravdu konstruktivního americko-ruského partnerství by se starý kontinent mohl opět dostat pod nadvládu daleko znepokojivějšího modelu mocenské politiky. Současné naděje na větší a sjednocenější Evropu těsně spjaté s Amerikou, kde by se obě strany podílely na hlubší spolupráci s Ruskem, by byly nahrazeny nestálými a nepředvíitelnými sdruženími.

Všechny tyto obavy se týkají budoucnosti, jež se dnes může zdát nejen vzdálená, ale i nepravděpodobná, a to vzhledem k současnému stavu v Rusku charakterizovanému ruským slovem *smuta* (pojem z ruské historie označující dlouhodobé období vnitřního omečnění). Avšak realita výše zmíněných škodlivých tendencí vyžaduje přehodnocení americké strategie vůči Rusku. Příliš velká část této strategie vyplývá totiž ze ztráty historické paměti, pod jejímž vlivem již např. americký státní tajemník obhajoval novou ruskou vojenskou doktrínu jako v zásadě neškodnou. Potřebujeme pojistku proti možnosti (je možné dokonce hovořit o pravděpodobnosti), že by historická zátěž nedovolila Rusku, aby se příliš brzy stabilizovalo jako demokratický stát, a že by jednostranné pěstování partnerství s Ruskem a snižování významu ostatních zájmů mohlo snadno způsobit, že by se brzy znovu objevila hrozivě známá imperiální výzva evropské bezpečnosti.

Geopolitický pluralismus

Hlavním cílem realistické a dlouhodobé globální strategie by mělo být *upevnění geopolitického pluralismu uvnitř bývalého Sovětského svazu*. Tento cíl lépe charakterizuje

americké dlouhodobé zájmy, a to bez ohledu na to, zda se Rusko v blízké budoucnosti stane demokratickým státem, odpovídajícím našim představám. Dosažení tohoto cíle je nutným předpokladem případného zrození stabilního demokratického státu. Pouze vhodné prostředí, které Rusku umožní definovat se opravdu jen jako Rusko, bude základem pro trvalé a skutečné americko-ruské partnerství.

Základním předpokladem této alternativní strategie je to, aby geopolitický pluralismus vytvořil co nejlepší podmínky pro zrození takového Ruska, které – ať již bude demokratické, či ne – bude dobrým sousedem státům, s nimiž bude schopné spolupracovat ve společném ekonomickém prostoru, ale které se nebude snažit o jejich politické či vojenské ovládnutí a ani nebude schopné tohoto ovládnutí. Upevnění geopolitického pluralismu by mohlo lákat k obnově impéria, jež by mělo zhoubné důsledky pro budoucí perspektivy ruské demokracie. Podmínkou pro to, aby se Rusko stalo normálním státem, jako je Francie, Velká Británie či v minulosti bylo postosmanské Turecko, je předpoklad, že nebude impériem.

Upevnění geopolitického pluralismu v bývalém Sovětském svazu by mělo řadu praktických politických důsledků. Bez ohledu na další prohlubování přátelství s Ruskem by takové upevnění vyžadovalo vyrovnaněji rozdělovat finanční pomoc mezi Rusko a neruské státy, přestat jednostranně chápat otázku jaderných zbraní jako lakmusový papírek americko-ukrajinských vztahů a stavět se stejným způsobem k Moskvě i ke Kyjevu.⁹ Bylo by třeba též výslovně uznat skutečnost, že nezávislá existence Ukrajiny má daleko větší a dlouhodobější význam než otázka, zda se Ukrajina okamžitě zbaví svého postsovětského jaderného arzenálu. Upevnění by také bylo podmínkou pro americkou pomoc Rusku, a to s ohledem na ruské snahy učinit z nových nezávislých států plně podřízené subjekty; zároveň by přineslo větší ochotu zabývat se výstřelky Moskvy proti jejím sousedům, včetně jejich projednávání na půdě OSN. V roce 1993 by si více pozornosti zasloužila například Gruzie.

Základním problémem, v němž může během roku 1994 dojít k dramatickému zvratu, je budoucí stabilita a nezávislost Ukrajiny. Je třeba zdůraznit, že bez Ukrajiny přestane být Rusko impériem, ale se získanou a posléze podrobenou Ukrajinou se jím stane automaticky. Tvůrci americké politiky musejí čelit faktu, že Ukrajina je na pokraji katastrofy; ekonomika se řítí volným pádem a Krym stojí na pokraji etnického výbuchu vyvolaného Ruskem. Kterékoli z těchto krizí může být využito při rozhodování o tom, zda Ukrajinu rozbit či integrovat do rozsáhlejší struktury ovládané Moskvou. Je naléhavým a zásadním úkolem, aby USA přesvědčily ukrajinskou vládu – příslibem podstatné ekonomické pomoci – o nutnosti dlouho odkládané a velmi potřebné ekonomické reformy. A zároveň by mělo přijít americké politické ujištění o ukrajinské nezávislosti a územní integritě.

Napříště by USA měly viditelněji demonstrovat svůj zájem na nezávislosti států Střední Asie i tří kavkazských republik. Návštěva viceprezidenta Alberta Gora v Kazachstánu a v Kyrgystánu koncem roku 1993 znamenala krok správným směrem; je však možné udělat mnohem více za poměrně malou cenu. Kyrgystán totiž využíval amerických doporučení směřujících k demokracii a k svobodnému trhu a dnes je ve větší tísní než mnozí z jeho sousedů. Vzhledem k malé rozloze této země by i nepatrná americká angažovanost měla značný politický dopad. Zaostávají i politické vztahy USA s Uzbekistánem a do určité míry i s Turkmenistánem, přičemž tyto republiky jsou zřejmě rozhodnuty postavit se na odpor proti vnější nadvládě; podle názoru Washingtonu totiž tyto povětšinou muslimské země zatím nedostatečně pokročily na cestě k demokracii. A přitom například americká politika vůči Kuvajtu či Saúdské Arábii se nezdá být motivována podobnými zájmy a ze stejných strategických příčin nebyla v minulých letech takto motivována ani americká politika vůči Tchaj-wanu či Koreji.

Republiky Střední Asie by v zájmu posílení stability měly být co nejvíce povzbuzovány k tomu, aby se zapojily do regionální spolupráce. Jinak budou etnické konflikty mezi nimi pravděpodobně zneužívány vnějšími silami, stejně jako tomu je v arménsko-ázerbájdžánském válečném konfliktu. Iniciativní návrh Kazachstánu a Uzbekistánu z počátku roku 1994, aby byla vytvořena hospodářská unie, si jistě zaslouží mezinárodní podporu, především ze strany USA. A vzhledem k zřetelně rostoucímu hospodářskému vlivu Číny

v této oblasti a k jejímu přirozenému zájmu o budoucnost sousedních středoasijských republik by nyní nějaké tiché americko-čínské politické konzultace byly jistě vhodné.

Ze stejných geopolitických důvodů, ale také z humanitárních důvodů by USA měly zaujímat vstřícnější postoj k nutnosti usilovat v mezinárodním měřítku o zachování míru na Kavkaze. Zvláštní představitel OSN navrhl vytvoření mezinárodních mírových sil v počtu 2 000 mužů, které by působily v oblasti gruzínsko-abcházského konfliktu; z jedné země by pocházela nejvýše jedna třetina příslušníků těchto sil. Cílem tohoto plánu by bylo zapojit Rusy, kteří by pravděpodobně tvořili jednu třetinu těchto sil, do konstruktivní regionální spolupráce a přitom zároveň zúžit prostor pro ruské jednostranné zasahování. Americká administrativa však věc nevysvětlitelně protahovala, a tak zmařila příležitost k vytvoření pozitivního modelu pro mezinárodní, a tím opravdové mírotvorné procesy v oblasti Společenství nezávislých států.

Uskutečňování geopolitického pluralismu by mělo též za následek uváženější rozšiřování prostoru pro evropskou bezpečnost a rozšiřování jejího rozsahu. Uvážlivé vytváření větší a bezpečnější Evropy nemusí být chápáno jako projev protiruské politiky, protože by zapojení některých středoevropských demokratických zemí do NATO mohlo být znásobeno paralelní smlouvou o spolenectví a spolupráci mezi NATO a Ruskem. Je zcela nepravděpodobné, že by se Rusko mohlo začlenit do NATO a asimilovat se v něm jako řadový člen, aniž by narušilo zvláštní soudržnost tohoto společenství; to rozhodně není v zájmu USA. Avšak smlouva mezi aliancí a Ruskem (i kdyby se nesplnily americké naděje na demokratický vývoj Ruska) by byla pro Rusy uspokojivá, protože by znamenala uznání jejich země, jakožto významné mocnosti, a zároveň by zahrнула Rusko do širšího rámce euroasijské bezpečnosti.

Skutečnost, že by rozšíření zóny bezpečnosti v demokratické Evropě znamenalo přiblížení Západu k Rusku, není důvodem k výmluvám. Pro Rusko, jež se snad jednou stane demokratickou zemí, by spojení se stabilní a bezpečnou Evropou mělo být žádoucí. Pouze tak se modernost a prosperita stanou součástí ruské skutečnosti. Z tohoto hlediska usmířování ruských imperialistů ruským demokratům nepomáhá. Správné je pevně obhajovat myšlenku, že postupné rozšiřování NATO na východ neznamena „narysovat novou dělicí čáru“, jak to prezident Clinton mylně vyjádřil v lednu 1994 v Bruselu, ale zabránit vzniku bezpečnostního vakua mezi Ruskem a NATO, které by mohlo svádět ty v Rusku, kdož jsou více než rozhodnutí dát přednost impériu před demokracií.

V uplynulých letech se americká politika vůči Rusku pohybovala mezi naivními toužebnými úvahami a chladným realizmem. Je pravděpodobnější, že určitá dávka tvrdého geopolitického přístupu smíšená s přátelskými city vůči ruskému lidu, ale i se sympatiemi vůči touhám neruských národů bude hodnotným pokračováním dřívější historicky úspěšné strategie zadržování. K tomu nevytvoří hesla ani iluze žádnou životaschopnou alternativu. Zrod skutečného americko-ruského partnerství vyžaduje nejen oboustranné přizpůsobování, ale něco více – konstruktivní geopolitický rámec.

¹ Podrobnosti k otázce ruských bankovních depozit viz Financial Times, 1. listopadu 1993; dále viz Javlinskij, G.: Western Aid Is No Help. The New York Times, 28. července 1993.

² Prezident Clinton například souhlasil s tím, aby vzhledem k námitkám vneseným vůdci promoskevské skupiny v Minsku bylo zrušeno plánované uctění památky obětí stalinistické vlády v Běloruské národní svatyni v Kuropatském lese.

³ Otevřený útok na tento postoj z pera ruského demokrata viz Kortunov, A.: Proč bít člověka, když je na mizině? Moskovskije novosti, 7. prosince 1993.

⁴ V souvislosti s touto otázkou ruské vojenské kruhy občas naznačují, že se jim dostává americké podpory. Například první zástupce hlavního velitele ruských námořních sil admirál Igor Kasatonov sdělil po svém návratu z návštěvy námořnictva USA, že se svými americkými partnery hovořil o otázce černomořské flotily a že „oni nesdílejí absurdní přístup ukrajinského ministra obrany k této otázce. Stojí proto přirozeně na straně ruské černomořské flotily. Je to jejich oficiální názor.“ Interfax, 14. října 1993.

⁵ Rozhovor Interfax, 24. listopadu 1993.

⁶ Andrej Kozyrev in Rossijskaja gazeta, 7. prosince 1993.

⁷ Interview Pavla Gračova pro Polskou tiskovou agenturu, 23. srpna 1993.

⁸ Foreign Broadcasting Information Service – SOV, 3. prosince 1993.

⁹ Velmi inteligentní ruskou kritiku zaměřenou na důležitost, kterou Clintonova administrativa přikládá ukrajinským jaderným zbraním, a na její negativní působení na americké i ruské vztahy s Ukrajinou obsahuje stať Stanislava Kondrašova. Viz Kondrašov, S.: Je chybou Moskvy a Washingtonu, že Kyjev lpi na jaderných zbraních. Izvestija, 27. listopadu 1993.

Poznámka: Stať je převzata z Foreign Affairs, Volume 73, No. 2, March/April 1994.